

General-potpukovnik
MILOJICA PANTELIC

Taktičko-operativna iskustva 25. srpske divizije u topličko-jablaničkoj operaciji

Nedavno je u izdanju Vojnoizdavačkog zavoda štampana knjiga M. Pantelića »25. divizija«. Ova publikacija uz mnoge druge iz biblioteke »Ratna prošlost naših naroda i narodnosti« još jedan je prilog bogatom opusu ne tako davne ratne prošlosti i iskustava iz našeg NOR-a.

Redakcija ceni da će taktičko-operativna iskustva 25. divizije u topličko-jablaničkoj operaciji pobuditi interes kod šireg kruga čitalaca i s tom namerom objavljuje ovaj odlomak iz pomenute knjige.

*

* *

Moglo bi se reći da topličko-jablanička operacija predstavlja konačan izdisaj i eho tzv. sedme okupatorske ofanzive na jugoslovenskom ratištu. Fašistička komanda, čiju su glavnu udarnu snagu sačinjavale nemačke okupatorske trupe, uz pomoć bugarskih divizija i raznobojnih domaćih izdajnika, organizovala je tu operaciju od proleća pa do kraja jula 1944. u vidu niza ofanzivnih i defanzivnih operacija protiv Titove NOV i POJ — širom Jugoslavije. Topličko-jablanička operacija je počela upravo u danima formiranja 25. udarne (srpske) divizije.

Obostrani strategijsko-operativni raspored snaga na južnosrbijanskom vojištu bio je sledeći:

a) Neprijateljske snage:

— bugarska 27. pešadijska divizija: Štab divizije, dve čete iz 122. i 123. pešadijskog puka, dva konjička eskadrona, 27. lovačka četa, četa za vezu, baterija 27. diviziona, 27. intendantska četa, hirurška bolnica, sanitet i veterina — u Prokuplju; Štab 122. puka i 2. bataljon — u Kruševcu; 1. bataljon — u Kuršumliji; 3. bataljon (ojačan sa dva konjička eskadrona i jednom lovačkom četom) — u Beloljinu; Štab 123. puka i 3. bataljona — u Leskovcu; 1. bataljon — u Lebanu; 2. bataljon u Blacu; Štab 67. pešadijskog puka i 1. bataljon — u Brestovcu, a ostala dva bataljona duž železničke pruge Niš — Vranje; protivtenkovski laki vod — u Doljevcu, divizijska bolnica — u Leskovcu. O rasporedu 65. pešadijskog puka ove divizije nema podataka;

— bugarski 69. lovački puk u rejonu Žitorođe;

— četnička 4. grupa jurišnih korpusa¹, Rasinsko-toplička grupa korpusa (Toplički, Rasinski i Jastrebački) i 2. kosovski jurišni korpus na prostoru: Kuršumlija, Kruševac, Kraljevo, planina Kopaonik, ukupno oko 20.000 ljudi;

— bugarska 22. pešadijska divizija: Štab divizije, 63. pešadijski puk i prištapske jedinice — u Nišu, 62. pešadijski puk — u Knjaževcu, 66. pešadijski puk — u Beloj Palanci;

— Štab 1. bugarskog okupacionog korpusa — u Niškoj Banji. Inače, bugarski 1. okupacioni korpus imao je 5. jula 1944. ukupno 30.934 vojnika, podoficira i oficira.²

— delovi Srpskog dobrovoljačkog korpusa (dva puka);

— delovi Srpske državne straže;

— nemački 5. policijski puk;

— nemački 5. puk za osiguranje železnica;

— nekoliko četničkih korpusa istočno od Južne Morave; ukupno oko 60 — 70.000 neprijateljskih vojnika.

b) Snage NOVJ:

— 21. udarna divizija u širem rejonu Brusa;

— 22. udarna divizija na desnoj obali Velike Morave, na odseku Vranje — Leskovac;

— 23. udarna divizija u rejonu Sokobanje;

¹ Četvrta grupa jurišnih korpusa formirana je 24. juna 1944. od većeg dela četničkih korpusa zapadne Srbije i Šumadije, izdvajanjem pojedinih bataljona i brigada, tako da su korpusi iz kojih je formirana većinom postojali i dalje. U sastavu ove grupe nalazili su se 1, 2, 3, 4. i 5. jurišni korpus — ukupno oko 8.000 četnika (Oslobodilački rat, knj. 2, str. 254).

² P. Višnjić, n. d. str. 19; Arhiv VII, mikrofilm NAV-N-T-311, film 187, snimak 722-5; Izveštaj generala Felbera od 5. 7. 1944.

- 24. udarna divizija na teritoriji Puste reke i Dobriča;
- 25. udarna divizija u širem rejonu Kuršumlije;
- nekoliko partizanskih odreda: Jastrebački, Leskovački, Vranjski i drugi;
- nekoliko komandi mesta sa partizanskim četama, partizanskim seoskim stražama, terenskim desetinama itd.

Ukupno oko 15.000 boraca.

Podaci o jačini, sastavu i operativno-strategijskom rasporedu obostranih snaga upućuju na nekoliko zaključaka:

Prvo, odnos snaga u živoj sili u ovoj operaciji bio je izrazito u korist neprijatelja (oko 5:1). U tehničkoj opremljenosti i vatrenoj moći bio je za neprijatelja još povoljniji, a naročito u artiljerijsko-minobacačkoj vatri, dok je u tenkovima i avionima imao apsolutnu nadmoćnost.

Drugo, strategijsko-operativni položaj neprijateljskih snaga bio je veoma povoljan za koncentrična dejstva sa operativno-strategijske osnove: Leskovac — Kruševac — Kuršumlija — Lebane. Tome je doprinela i relativno povoljna komunikacijska mreža i delimična motorizovanost bugarsko-nemačkih okupacionih snaga.

Treće, Glavni štab NOV i PO Srbije pravilno je učinio što je znatan deo snaga (22. i 23. diviziju) zadržao van slobodne jablaničko-topličke teritorije, a 21. 24. i 25. diviziju na slobodnoj teritoriji. Takav operativno-strategijski raspored bio je celishodan za dalji razmah ofanzivnih borbenih dejstava, za suprotstavljanje ofanzivnim name-rama neprijatelja i dalje širenje oslobodilačke borbe uopšte.

Očevidno, Glavni štab NOV i PO Srbije pravovremeno je uočio namere neprijatelja i još pre početka operacije preduzeo mere da im parira.

Pre svega, uputio je 23. diviziju u istočnu Srbiju. Ona je 20. juna severozapadno od Donjeg Ljubeša prešla Južnu Moravu. Divizija je odbacila slabije bugarske delove sa desne obale Južne Morave, napala četnički Krajinski korpus u selima Mozgovu, Crnom Kalu i Rujištu i, produžavajući dejstva na planini Bukoviku, nanela osetne gubitke delovima četničkog Deligradskog i Timočkog korpusa.³

Goneći četnike ka Sokobanji, divizija se zadržala neko vreme u rejonu sela Čitluka i Dugog Polja radi popune ljudstvom i naoružanjem. Orijentisana zatim prema dolini Timoka, ona je u redovima neprijatelja stvorila čitavu pometnju za vreme borbi duž komunika-

³ Prema obostranim podacima, četnici su imali oko 100 mrtvih i ranjenih i 91 nestalog. (Arhiv VII, kut. 372, br. reg. 28/1; kut. 1078, br. reg. 1/1; mikro-teka, film 27/356—357).

cije Knjaževac-Beli Potok i u rejonu Sokobanje, Visokog i Odenca protiv delova bugarskog 1. okupacionog korpusa i četničkog Krajinskog, Knjaževačkog, Deligradskog i Timočkog korpusa i Nišavske grupe korpusa. Do početka jula potisnula je četnike sa prostora između komunikacije Knjaževac-Boljevac, donjeg toka Južne Morave i Nišave i komunikacije Boljevac-Krivi Vir. Četnici su držali jedino Sokobanju, a bugarske okupatorske snage Niš i Paraćin.⁴ Neprijatelj je držao Aleksinac, Svrlijig i još neka mesta.

Dvadeset peta divizija, već ranije upućena iz Jablanice, nalazila se u širem rejonu Brusa. Na slobodnoj jablaničko-topličkoj teritoriji, Glavni štab NOV i PO Srbije zadržao je 24. i 25. diviziju (bez 16. srpske brigade koja se nalazila na Jastrepcu).⁵ Jastrebački NOP odred se nalazio na Jastrepcu, a Jablanički NOP odred u Jablanici, sa nekoliko komandi mesta i odgovarajućim četama, mesnim desetinama i partizanskim stražama. Dvadeset druga divizija se nalazila na prostoru Babičke gore i u gornjem toku Pčinje.

Za napad na snage NOV i POJ u jugoistočnoj Srbiji (operacije »Triumf« i »Kehraus«) neprijatelj je planirao sledeće snage:

- bugarsku 22, 27. i delove 29. pešadijske divizije;
- nemački 5. SS motorizovani policijski puk i druge policijske delove, ojačane 12. samostalnim tenkovskim bataljonom;
- delove belogardejskog Ruskog zaštitnog korpusa i Nedićeve snage (pet bataljona), dislocirane na ovoj teritoriji;
- četničku 4. grupu jurišnih korpusa, Rasinsko-topličku grupu korpusa i 2. kosovski jurišni korpus.

General pešadije Hans Felber, nemački vojnoupravni komandant Jugoistoka, neposredno je rukovodio ovom operacijom.⁶

Napad je trebalo izvesti u dve etape: prva, udarom iz doline Toplice, s Kopaonika i iz dolina Zapadne i Južne Morave očistiti Jastrebac, a druga, snage NOV i POJ na slobodnoj rasinsko-topličko-jablaničkoj teritoriji, munjevitim udarima sa polukružne operativno-strategijske osnovice Lebane-Prokuplje-Kuršumlija, potisnuti na planine Petrovac, Radan i Majdan, a zatim ih okružiti, razbiti i uništiti, ili potisnuti prema liniji Orlova čuka (13 km severno od Vranja) — Kitka (k. 1287) — Lisice (trig. 1186) — Prepolac (k. 822), na kojoj

⁴ Oslobođilački rat, knj. 2, str. 241.

⁵ Glavni štab NOV i PO Srbije nalazio se u D. Gajtanu (Jablanica).

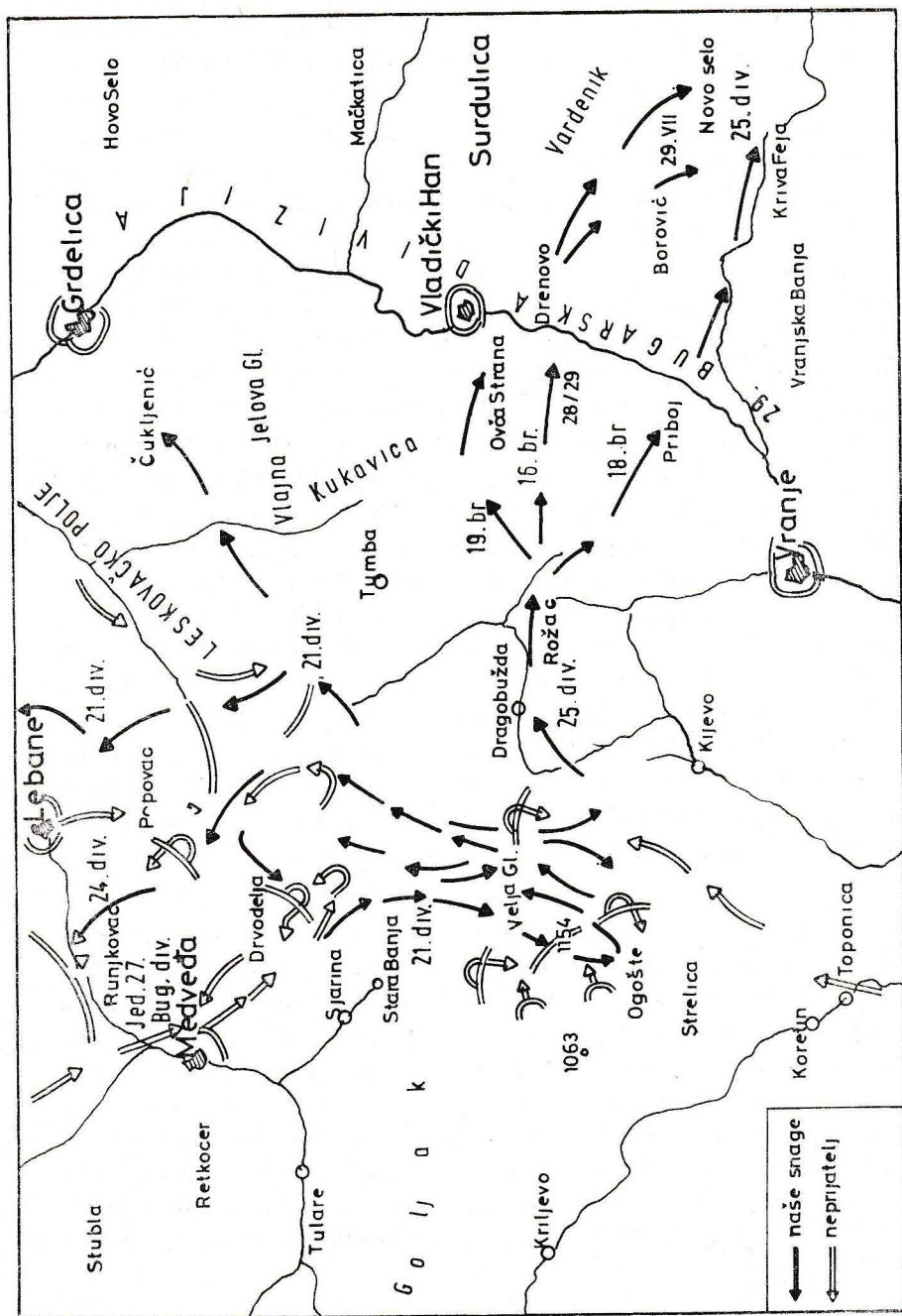
⁶ Komandovanje nad bugarskim snagama general Felber je ostvarivao preko svog oficira za vezu koji se nalazio pri štabu 1. okupacionog korpusa, a nad četničkim snagama, takođe, preko oficira za vezu majora Vajela koji se nalazio pri štabu 4. grupe jurišnih korpusa (Petar Višnjić, Nemačka ofanziva na oslobođenu teritoriju u južnoj Srbiji sredinom 1944. godine, Vojnoistorijski glasnik br. 2/1970, str. 107).

su se nalazile jake albanske kvislinške snage »Bali Kombetar«, i tu uništiti. Istovremeno, posebnom taktičko-operativnom grupom (Bugari, četnici i nedićevci) trebalo je napasti i uništiti 23. udarnu (srpsku) diviziju NOVJ u rejonu Sokobanje i planine Bukovika.

Petog jula su četnička 4. grupa jurišnih korpusa, Rasinsko-toplička grupa, 2. kosovski jurišni korpus i nemačka pukovska Borbena grupa »Dizner« sa linije Kopaonik-Željina-Kruševac napali 21. diviziju u rejonu Brusa. Ova je pravovremeno napustila Brus i — pošto je tu jedinicu prihvatila u rejonu Požara 16. srpska brigada 25. divizije, a u dolini Toplice 15. srpska brigada 24. divizije — odstupila je na planinu Sokolovicu, prešavši, 8. jula, u odbrani na liniji Grabovac-Trnov Laz-selo Grabovica-selo Kosmača (istočno od Kuršumlje). Zatim je neprijatelj pregrupisao snage prema Jastrepcu: bugarsku 27. diviziju prebacio je u dolinu Toplice (od ušća Nišave u Južnu Moravu do Beloljina), nemački 5. policijski puk, 2. bataljon 3. policijskog puka, 2. bataljon 12. tenkovskog puka za naročitu upotrebu, pet bataljona Srpskog dobrovoljačkog korpusa i jednu bateriju topova bugarske 27. divizije u dolinu Južne i Zapadne Morave, na liniju Kruševac-Aleksinac, a četničku 4. jurišnu i Rasinsko-topličku grupu korpusa i 2. kosovski jurišni korpus na liniju Beloljin-Blace-Jankova klisura-reka Rasina, da bi 10. jula preduzeo napad ka Jastrepcu (operaciju »Triumf«), gde su se nalazili samo 16. srpska brigada 25. divizije pod komandom Pana Đukića i političkog komesara Miloša Stojanovića, i Jastrebački NOP odred. Brigada se sa odredom noću između 10. i 11. jula probila kroz borbeni poredak bugarske 27. divizije, prebacila na desnu obalu Toplice, a zatim preko planine Vidojevice izbila u rejon sela Rgaje i Mrljaka, gde je ušla u sastav svoje divizije.⁷

Kao što se vidi, neprijatelj je udario »u prazno«. Pre svega, zbog toga što je pogrešno ocenio težišni rejon grupisanje snaga NOVJ (umesto u Jablanici, predvideo je na Jastrepcu). Dvadeset prva divizija se pravovremeno izvukla ispod udara izrazito nadmoćnih snaga neprijatelja. Glavni štab NOV i PO Srbije celishodno je upotrebio deo snaga 24. i 25. divizije radi prihvata 21. divizije i grupisao snage za odbranu slobodne teritorije. Pre početka operacije, 8. jula, 22. diviziju je uputio iz Donje i Gornje Okruglice, preko Južne Morave, prema Vlasotincu i Babičkoj gori, gde se nalazila Južnomoravska grupa četničkih korpusa, a cilj je bio — razvlačenje neprijateljskih snaga.

⁷ Oslobođilački rat, knj. 2, str. 254; P. Višnjić, n. č., str. 121.

Skica 1. Borbena dejstva 25. divizije u vreme neprijateljske operacije »Triumf« (10. do 15. juli 1944. god.).

Dakle, uloga 25. divizije bila je značajna. Prvo, njenoj 16. srpskoj brigadi, na koju se naslanjao i privremeno bio pod njenom komandom Jastrebački NOP odred (dok se nalazila na zapadnim padinama Jastrepca) Glavni štab NOV i PO Srbije naredio je još 22. juna da održava čvrstu vezu sa 21. divizijom (koja se nalazila u širem rejonu Brusa — primedba M. P.) i da upućuje udarne borbeno grupe u dolinu Južne Morave sa zadatkom rušenja pruga i mostova i uznemiravanja neprijatelja u pozadini. Šesnaesta brigada je na Trnavskoj kosi (u dolini Rasine), u dvodnevnoj borbi, pružila snažan otpor nemačkom ojačanom 5. policijskom puku koji je, prodirući od Kruševca, sadejstvovao četničko-bugarskim snagama, radi okruženja 21. divizije u rejonu Brusa. Brigada je kasnije vešto izmanevrovala i neprijateljske snage u dolini Rasine i odstupila u sastav svoje divizije, na desnoj obali Toplice.

Drugo, glavnina 25. divizije vezivala je znatne snage bugarske 27. pešadijske divizije i prihvatila 21. srpsku diviziju, koja je odstupala jugozapadno od Kuršumlje.

Treba reći da su se borbeno dejstva 2. udarnog korpusa NOVJ na teritoriji Crne Gore i Sandžaka i, posebno, Operativne grupe divizija NOVJ (2. proleterska, 5. udarna krajiška i 17. udarna istočnobosanska divizija), bez obzira na relativno veliku prostornu odvojenost, sve neposrednije odražavala na tok borbenih dejstava snaga Glavnog štaba NOV i PO Srbije na južnosrbijanskom ratištu. Jer, Vrhovni štab NOV i POJ je planirao da Operativna grupa divizija već u prvoj polovini jula »upadne« u Srbiju, i to najpre ka Goliji i Javoru, a zatim ka Toplici i Jablanici. No, o tome ćemo kasnije nešto više reći.

Posle operacije »Triumf« neprijatelj je pregrupisao snage s namerom da 15. jula počne novu operaciju sa polukružne osnovice Kuršumlja — selo Tulare — Prokuplje — selo Kosačić — Lebane. Zato je četničku 4. grupu jurišnih korpusa, Rasinsko-topličku grupu korpusa i 2. kosovski jurišni korpus prikupio na prostoru Kuršumlja, Vlance, Tulare; bugarsku 27. diviziju na prostoru selo Donji Pločnik, Prokuplje, selo Konjarnik, Žitni Potok; Srpski dobrovoljački korpus (1. 2. 4. i 5. puk bez po jednog bataljona) na prostoru Kosačić, selo Konjuvce, selo Bojnik, Lebane, Leskovac i delove 1. i 5. policijskog puka u Lebanu.⁸ Delove Južnomoravske grupe četničkih korpusa uputio je na Kukavicu da napadaju ka Donjoj i Gornjoj Okruglici i onemoguću izvlačenje snaga NOVJ preko Kukavice ka dolini Južne Morave. Takvim operativnim rasporedom i manevrom trebalo je realizovati ranije pomenuti operativni cilj. Tu operaciju je nepri-

⁸ Oslobođilački rat, knj. 2, str. 255.

jatelj nazvao »Kehraus«. Međutim, i ovoga puta morao je da je odgodi, jer je Glavni štab NOV i PO Srbije uputio 21. udarnu diviziju da, prema ranije dobijenim direktivama, 14. jula u prvi sumrak pređe komunikaciju Kuršumlja-Prepolac, a zatim da produži pokret u pravcu sela Merčeza, odakle će obuhvatnim pokretom bočno napasti četničke snage na prostoru Lepenac-Javorac, i razbiti četničke bande na ovom prostoru.⁹

Istim naređenjem 25. diviziji je postavljen zadatak da sadejstvuje napadu 21. divizije, napadajući noću 15/16. jula glavnim snagama četničke jedinice koje se zateknu na sektoru Beloljin-Kuršumlja, a zatim da se zadrži u rejonu Barbatovca, gde je trebalo da primi novi zadatak. Sedamnaestu srpsku brigadu trebalo je zadržati pod komandom 25. divizije koja će je upotrebiti po svom nahođenju.

Štab 25. divizije je svojom zapovешću od 15. jula¹⁰ naredio da jedinice iz odbrambene zone Beli kamen, Kuršumlja, selo Tovrljane pređe u napad u tri kolone:

— 16. srpska brigada glavnim snagama (dva bataljona) pravcem Veliki breg (k. 425) — selo Topoljak — Golubac — Suvo do (k. 420) — selo Čungula — selo Kaševlar — Popovo guvno (k. 603), a pomoćnim (jedan bataljon) pravcem Topoljak — Bandera (k. 536) — Tmavska čuka (trig. 560) — Barbatovačko brdo (trig. 560); jedan bataljon trebalo je da bude na obezbeđenju sa pravca Prokuplja — Beloljin, na liniji Bandera — Topoljak;

— 18. srpska brigada, po zauzeću Vrševačke glave (k. 497), napada glavnim snagama pravcima: selo Pljakovo-Ciganski laz (k. 543) — selo Preskoče — Veliki laz (trig. 803) i Pljakovo — Jašičko brdo (k. 563) — Konjuvsko brdo (k. 600) — Barbatovački vinogradi (k. 532), s tim da jedan bataljon, na liniji Ciganski laz — Jašičko brdo (k. 563) — selo Tmavski Zabran, vrši obezbeđenje od Kuršumlje;

— 19. srpska brigada (bez jednog bataljona) u divizijskoj rezervi, jedan bataljon likvidira bugarsku posadu u selu Barlovu, a divizijska rezerva kreće sa štabom divizije pravcem selo Gornja Tmava-Barbatovačko brdo.

Sedamnaesta brigada je dobila poseban zadatak — trebalo je da delom snaga demonstrativno napada položaje južno od Kuršumlje i priveže neprijateljski garnizon u Kuršumlji, radi onemogućavanja sadejstva četničkim snagama, a ukoliko neprijatelj napusti Kuršumlju, da ovlada ovim gradom i sadejstvuje ostalim snagama divizije.

⁹ Zbornik dokumenata i podataka o NOR-u jugoslovenskih naroda, tom I, knj. 9, br. dok. 25 (Ubuđuće: Zbornik).

¹⁰ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 57.

Jedan bataljon Jastrebačkog NOP odreda, formiran 15. jula, upućen je da posebne položaje na Belom kamenu, na mesto bataljona 16. brigade, a drugi bataljon ovog odreda, pošto primi materijal od saveznika i transportuje ga do jablaničke komande područja, da se stavi pod komandu 17. brigade radi zatvaranja pravca od Kuršumlije prema planini Sokolovici.¹¹

Sreskoj komandi u Rataju naređeno je da na prostoru Prokuplje-Beloljin ruši železničku komunikaciju i minira drum, barbatovačka komanda mesta, koja se nalazila pri 19. brigadi, da uputi jednu desetinu štabu 19. brigade za putovođe, a 18. brigada, ukoliko joj putovođe budu potrebne, da se obrati barbatovačkoj komandi mesta.

Ovaj napad 25. divizije noću između 15. i 16. jula samo je delimično uspeo. Taj napad je imao ograničeni cilj. Šesnaesta, 18. i 19. brigada napadale su na odseku selo Barlovo-selo Tulari, dok je deo snaga 17. brigade vršio demonstrativni napad južno od Kuršumlije. Po izvršenom zadatku brigade su se povukle na polazne položaje. U toku povlačenja 16. brigade prema liniji Crna čuka (trig. 748) — selo Grabovac neprijatelj je pokušao da se prebaci na desnu obalu Toplice, ali je odbijen. U ovim borbama, prema proceni Štaba 25. divizije, neprijatelj je imao 34 poginula, 36 ranjenih i 12 zarobljenih, dok su sopstveni gubici iznosili 6 mrtvih i 14 ranjenih.¹²

Divizija se ipak morala vratiti na desnu obalu Toplice, u prvobitnu odbrambenu zonu. Ali, jedinice su u napadu očevidno dale određene rezultate. To se vidi i iz zahteva Glavnog štaba NOV i PO Srbije, u naređenju Štabu divizije od 17. jula u 11 časova, u kome se, između ostalog, kaže:

»Zbog dolaska Bugara na dosadanje četničke položaje prema vama, otpada vaš frontalni napad preko Toplice, ali je neophodno potrebno da stalnim prepadima i rušenjem pruge što jače vežete za sebe neprijateljske snage pred vama, kako ne bi imale mogućnosti dejstva protiv jedinica XXI divizije.

Jedinice XXI divizije u toku noći 16/17. o. m. bile su napadnute na položajima Crna Čuka — Lepenac od četnika jačine oko 5.000 ljudi. Napad je odbijen i neprijatelj je nateran na povlačenje. Jedinice ove divizije pripremaju gonjenje neprijatelja u pravcu Brusa i Jastrepcu.

¹¹ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 57—58.

¹² Zbornik, tom I, knj. 9, dok. br. 178.

Pohvalite jedinice (batljone) koje su se odlikovale u poslednjoj akciji. Ovo izvršenje vašom naredbom u kojoj iznesite pojedinosti o radu dotične jedinice i razloge zbog čega se pohvaljuju.«¹³

U istom naređenju se kaže i ovo:

»Obavezno analizirajte sa štabovima brigada prošlu akciju, a oni dalje sa štabovima bataljona«.

Moglo bi se reći da napad divizije ipak nije dao očekivane rezultate iz osnovnih razloga:

a) napad nije solidno pripremljen i nije iskorišćeno vreme provedeno u odbrani za što solidnije izviđanje neprijatelja na desnoj obali Toplice i temeljito planiranje napada, i

b) manevar i borbeni poredak divizije u napadu, ojačane 17. brigadom, očividno nisu bili celishodni. Divizija je napadala frontalno, umesto da što više kombinuje frontalne sa obuhvatnim udarima i da na određenom pravcu grupiše dovoljno nadmoćne snage i obezbedi respektivan glavni udar. Umesto toga, divizija je napadala »raširenih prstiju«.

U zapovesti štaba 25. divizije od 17. jula u 20 časova, kojom se naređuje pregrupisavanje snaga u prvobitnoj divizijskoj odbrambenoj zoni, vide se i osnovna kritička zapažanja štabova divizije na tadanja borbeno dejstva jedinica divizije. Ona se svode na sledeće: ukazuje se na slab rad izviđačko-obaveštajne službe koja ne otkriva jačinu i sastav neprijatelja, njegove namere, grupisanje snaga itd; zahteva se mnogo veća aktivnost manjih jedinica (odeljenja, vodova, četa) radi uznemiravanja neprijatelja i držanja inicijative u svojim rukama. Pri tome se kaže:

»Neprijatelj vrlo često prelazi na našu stranu u cilju uznemiravanja i nasilnog izviđanja. Ovo poglavito radi danju. Da bi se ovo sprečilo i neprijatelju naneli gubici, u toku noći postavljati zasede što bliže Toplici na pogodnim mestima, tako da su što bolje maskirane, da imaju dobre uslove za dejstvo i povlačenje. Zasede postavljati na svim pravcima gde bi neprijatelj mogao naići«.

Sem toga, ukazuje se na slabosti u održavanju veze i slanju izveštaja. O tome se, između ostalog, kaže:

»Izveštaji treba da budu što potpuniji i što određeniji. Treba izbaciti uobičajene fraze »manje snage« ili »jače snage« i tome slično ... Izveštaji gube svoju vrednost ako ne stignu na vreme.«¹⁴

¹³ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 59—60.

¹⁴ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 63.

Glavni štab za Srbiju je 17. jula naredio Štabu 25. divizije da ne preduzima frontalni napad na nadmoćniju bugarsku 27. peša-dijsku diviziju, već da učestalom prepadima i diverzantskim akcijama na železničkoj pruzi Prokuplje — Kuršumlija veže za sebe bugarske snage, kako se ne bi mogle upotrebiti u borbama protiv 21. divizije. Štabu divizije je naloženo da od reorganizovanog Jastrebačkog NOP odreda izdvoji jedan bataljon od 250 do 300 boraca i naredi mu da ruši železničku prugu između Prokuplja i Kuršumlije, Kruševca i Stalaća i Niša i Stalaća, da stalnim prepadima uznemirava neprijatelja u pozadini i na levoj obali Toplice, na Jastrepcu i u Rasini, prikuplja zaostale borce koji su se u manjim grupama nalazili na tim prostorima, hvata vezu s Niškim NOP odredom i jedinicama 23. divizije u istočnoj Srbiji i da ostatak ljudstva Jastrebačkog NOP odreda rasporedi ravnomerno po brigadama.¹⁵

Na osnovu ovoga, Štab 25. divizije je 17. jula uveče naredio 15. srpskoj brigadi da njena dva bataljona preuzmu položaje 19. srpske brigade, a 19. brigadi da obrazuje opštu rezervu, s tim da dva bataljona razmesti u Tovrljanima, a jedan u selu Širokim Njivama. Ostalim jedinicama je naređeno da se zadrže na istim položajima. Osamnaesta srpska brigada je trebalo da bude prikupljena i da slomi eventualni napad neprijatelja na njen odsek odbrane. Pored toga, svim brigadama je naređeno da napadaju neprijatelja radi uznemiravanja i vezivanja za odbranu u dolini Toplice, da organizuju noćne zasede na putu Prokuplje-Kuršumlija i da ruše mostove i železničke pruge.¹⁶

Da bi se 21. diviziji, s obzirom na njenu izolovanost, pružila što veća pomoć, Glavni štab za Srbiju je 18. jula izmenio ove zadatke jedinica 25. divizije i naredio Štabu divizije da 16. i 18. brigadu odmah uputi iz rejonu Tovrljana, preko Kuršumlijske Banje, Babine čuke i Igrišta, u rejonu Sagonjeva, gde da uhvate vezu s jedinicama 21. divizije. Po dolasku u Sagonjevo trebalo je da obe brigade dejstvuju prema situaciji, bilo prema četničkim snagama na prostoru Blace, Barbatovac, Beloljin, bilo prema Brusu, kako bi svojom aktivnošću olakšale dejstva 21. divizije i na sebe privukle deo neprijateljevih snaga. Prema tom naređenju, ceo dotadašnji sektor odbrane 25. divizije trebalo je da preuzmu njena 17. i 19. brigada. Na prostoru Gornje Toplice, Konjuše i Grabovnice zadržala bi se 19. brigada, s tim da pomoćnim snagama i dalje zatvara pravac Prokuplje — selo

¹⁵ Zbornik, tom I, knj. 9, dok. br. 26.

¹⁶ Zbornik, tom I, knj. 9, dok. br. 27; P. Višnjić, n. č. str. 137.

Beli Kamen — Žitni potok, a odesk Kosmača — selo Ljuša — selo Krtok preuzela bi 17. brigada.¹⁷

Divizija još nije bila ni pregrupisala snage, a već je 19. jula, sa 16. i 18. srpskom brigadom, po naređenju Glavnog štaba NOV i PO Srbije, morala krenuti pravcem selo Rataje — Kuršumlijska Banja — selo Velika Šatra — selo Mirnica. Međutim, obe brigade imale su manje borbe sa četnicima i nedićevcima iz Kuršumlje na prostoru Velika Šatra — Mirnica. Istog dana su se na ovom prostoru susrele sa 21. divizijom koja se pod pritiskom neprijateljskih jedinica povukla sa sektora Javorac — Brus — Požar, zbog čega su odustale od daljeg pokreta prema Kopaoniku.¹⁸

Sedamnaesta i 19. brigada ostale su u dotadanoj odbrambenoj zoni, a bugarska partizanska brigada »Georgi Dimitrov«, kao rezerva, u rejonu Žitnog potoka. Sve ove snage stavljene su pod komandu načelnika štaba 25. divizije Dragoslava Petrovića Gorskog.

U toku julske ofanzive 24. divizija je vodila teške odbrambene borbe na pravcima Leskovac — Lebane — selo Medveđa—Tupalski Vis (trig. 921) i Beli Kamen — Radan planina. Na tim pravcima su napadala dva bugarska puka i jedan odred (1.000 — 2.000 vojnika) i belogardejski odred jačine 1.000 — 2.000 vojnika. Na Radan-planini je došlo do okruženja 11. srpske brigade. Divizija je preduzela manevar da olakša proboj 11. brigadi i da poboljša svoj položaj: 13. i 15. srpska brigada da aktivnim dejstvom na liniji selo Retkocer — Sekirača olakšaju položaj 11. brigade i ostalih snaga (leskovačko područje i bolnica) u orbuču na Radanu; 17. srpska brigada da aktivno dejstvuje iz rejona Kosanice u pravcu Radana, a 11. srpska brigada i ostale jedinice u okruženju da se noću probiju preko Gajtana ka Dobrom Dolu i Kosanici.

Predviđeni manevar izveden je u toku jedne noći. Već sutradan neprijatelj je udario na planine Radan i Majdan »u prazno«, a jedinice 24. divizije su se sredile u Kosanici. Nakon odmora od tri dana 15. i 17. brigada su se sa Štabom divizije i jedinicama komande leskovačkog područja prebacile u neprijateljsku pozadinu, na prostor selo Tovrljane, selo Arbanaška, selo Stavovac, zauzimajući pogodne položaje za napad na neprijatelja koji se nalazio na Radanu. Petnaesta i 13. brigada pripremale su se za napad s prostora Jablanice u pravcu sela Leća i Gazdara. Posle toga, 24. divizija je prešla u protivnapad. U ovim borbama neprijatelj je na sektoru 24. divizije imao

¹⁷ Zbornik, tom I, knj. 9, dok. br. 28.

¹⁸ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 65.

oko 150 poginulih, a izgubio je veću količinu oružja i municije, dok je 24. divizija imala 20 poginulih i 35 ranjenih.

Noću 10/11. jula na improvizovani aerodrom kod Kosančića, u Pustoj reci, stigao je i deo Glavnog štaba NOV i PO Srbije, sa generalom Kočom Popovićem na čelu, koji je otada komandant Glavnog štaba NOV i PO Srbije.¹⁹

Već 20. jula 21, 24, 25. divizija i jedinice vojnoteritorijalnih komandi našle su se u novoj situaciji. Konačno, »napad neprijatelja sa polukružne osnovice Kuršumlja—Tulare—Prokuplje—Kosančić—Lebane otpočeo je 20. jula. Jedinice 21, 24. i 25. divizije, čije je ukupno brojno stanje bilo oko 8.000 boraca, pružale su žestok otpor. Ali, zahvaljujući ogromnoj nadmoćnosti u ljudstvu i tehnici, neprijatelj je uspeo da prodre na slobodnu teritoriju. Bugarska 27. divizija potisla je 19. brigadu 25. divizije i istog dana izbila na Vidojevicu i Rgačku planinu. Srpski dobrovoljački korpus podilazio je položajima 24. divizije na liniji selo Statovac — selo Slavnik — selo Bučumet, a 4. grupa, Rasinsko-toplička grupa i 2. kosovski četnički korpus nadirali su sa linije selo Žegrova — Kuršumlja ka Sokolovici. Tako se obruč oko glavnine srpskih divizija sve više stezao«.²⁰

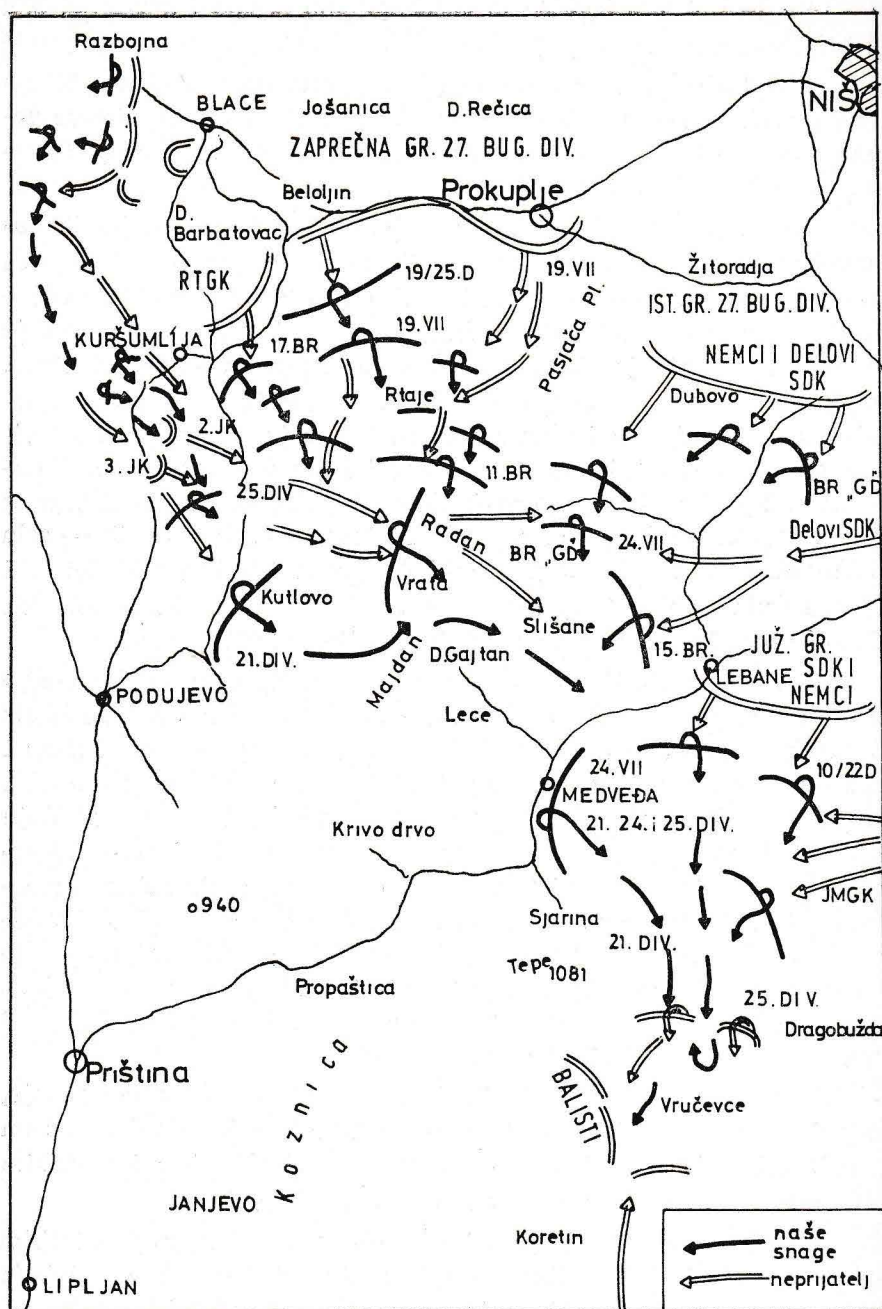
Glavni štab NOV i PO Srbije odlučio se na manevarsku (zadržavajuću) odbranu radi dobitka vremena, dok na Kopaonik ne izbije Operativna grupa divizija NOVJ, a zatim da preduzme ofanzivna dejstva u susret ovoj grupi. To potvrđuje i naređenje ovog štaba br. 35 od 21. jula, štabovima 21, 22. i 24. divizije. U njemu se daju široke i duboke odbrambene zone: 21. diviziji Merdare — Degrmen—Kutlovo, 24. diviziji (ojačanoj bugarskom partizanskom brigadom »Georgi Dimitrov« i Jastrebačkim NOP odredom) pl. Arbanaška — pl. Radan — Petrovac, a 25. diviziji selo Okruglica — selo Barje. Dvadeset treća divizija je trebalo i dalje da dejstvuje s osloncem na sokobanjsku slobodnu teritoriju, a 22. divizija na desnoj obali Južne Morave, na odseku Leskovac—Vranje.

Pošto su sve divizije dobile široke prostore za manevrovanje, sugerisano im je da izbegavaju duže oslanjanje jedne na drugu, sem u pojedinim akcijama i da teže, uporedo s učvršćenjem i planskim sadejstvom, da sačuvaju partizanski način ratovanja.

Međutim, izrazito brojno i tehnički nadmoćne neprijateljske snage, koristeći se i velikom iscrpljenošću mladih srpskih divizija koje su dva meseca vodile gotovo neprekidne borbe ili marševale, prodirale su relativno brzo u zonu Kuršumlja—ušće Toplice—Lisica

¹⁹ M. Petrović, n. d. str. 408—409.

²⁰ Oslobođilački rat, knj. 2, str. 225.

Skica 2. 25. divizija u manevarskoj (zadržavajućoj) odbrani
(20. do 25. jula 1944. god.).

(trig. 1186)—pl. Kukavica. Zbog toga je Glavni štab NOV i PO Srbije 25. jula u 12.45 časova naredio pokret ka jugu:

— 21. divizija opštim pravcem Velja glava (trig. 1181) — Kitka (trig. 1154) — selo Ogošte, i da izbiye na prostor selo Berivojce—Korešin;

— 25. divizija opštim pravcem Crni kamen (k. 1100) — selo Vručevci — selo Kolaleč, s tim da izbiye na prostor selo Čarakovce — selo Toponica.²¹

Dvadeset četvrta divizija dobila je zadatak da obezbeđuje marš i odstupa opštim pravcem iza 21. divizije i izbiye na prostor selo Ogošte — selo Kostadince — selo Bohče.

Interesantno je istaći neke detalje iz zapovesti Štaba 25. divizije za izvršenje odstupno-nastupnog marša ove divizije, u duhu navedenog naređenja Glavnog štaba NOV i PO Srbije. U zapovesti stoji:

»a) Pokrete vršiti marševskim kolonama sa prethodnicama, zaštitnicama i pobočnicama, što važi kako za celu brigadu tako i za sve jedinice.

b) Nastupanje vršiti energično. Predviđa se sadejstvo manjih milicijskih grupa i pojedinih arnautskih (balističkih — prim. M. P.) grupa, te se oko ovih grupa ne zadržavati duže već prema njima uputiti manje odgovarajuće delove, a sa glavinom produžiti energično pokret u određenom pravcu.

c) Pokrete uglavnom vršiti grebenima radi bolje preglednosti i borbene gotovosti u svakom momentu.

d) Prilikom upućivanja na specijalne zadatke ne određivati manje grupe od voda van rasporeda naših jedinica, a u krugu samog rasporeda nikada manju grupu od petorke.

e) Prema stanovništvu postupak treba da bude krajnje korektan i prema njemu ne primenjivati nikakve represalije. Zarobljenike odmah razoružavati i slati kućama, a po potrebi upotrebiti ih i kao putovođe. Uopšte sve jedinice u toku pokreta treba da imaju dovoljan broj putovođa i to bar svaka četa po jednog«.

Konačno, jedinicama je stavljeno na znanje:

»Ovaj štab kreće sa XVI srpskom brigadom i po dolasku na određenu prostoriju smestiće se u selo Čarakovce i pristupiti organizaciji aerodroma za spuštanje aviona i bacanje materijala.

Radi toga bolnice držati prikupljene i spremne za brz izlazak na aerodrom, o čemu će se već naknadno izdati naređenje».²²

²¹ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 89.

²² Zbornik, tom I, knj. 9, str. 99—100.

Međutim, operativna situacija se veoma brzo promenila u korist grupe srpskih divizija, što potvrđuje i naređenje Glavnog štaba NOV i PO Srbije, upućeno 21. diviziji 26. jula u 8 časova i 15 minuta, u kome se, između ostalog, kaže:

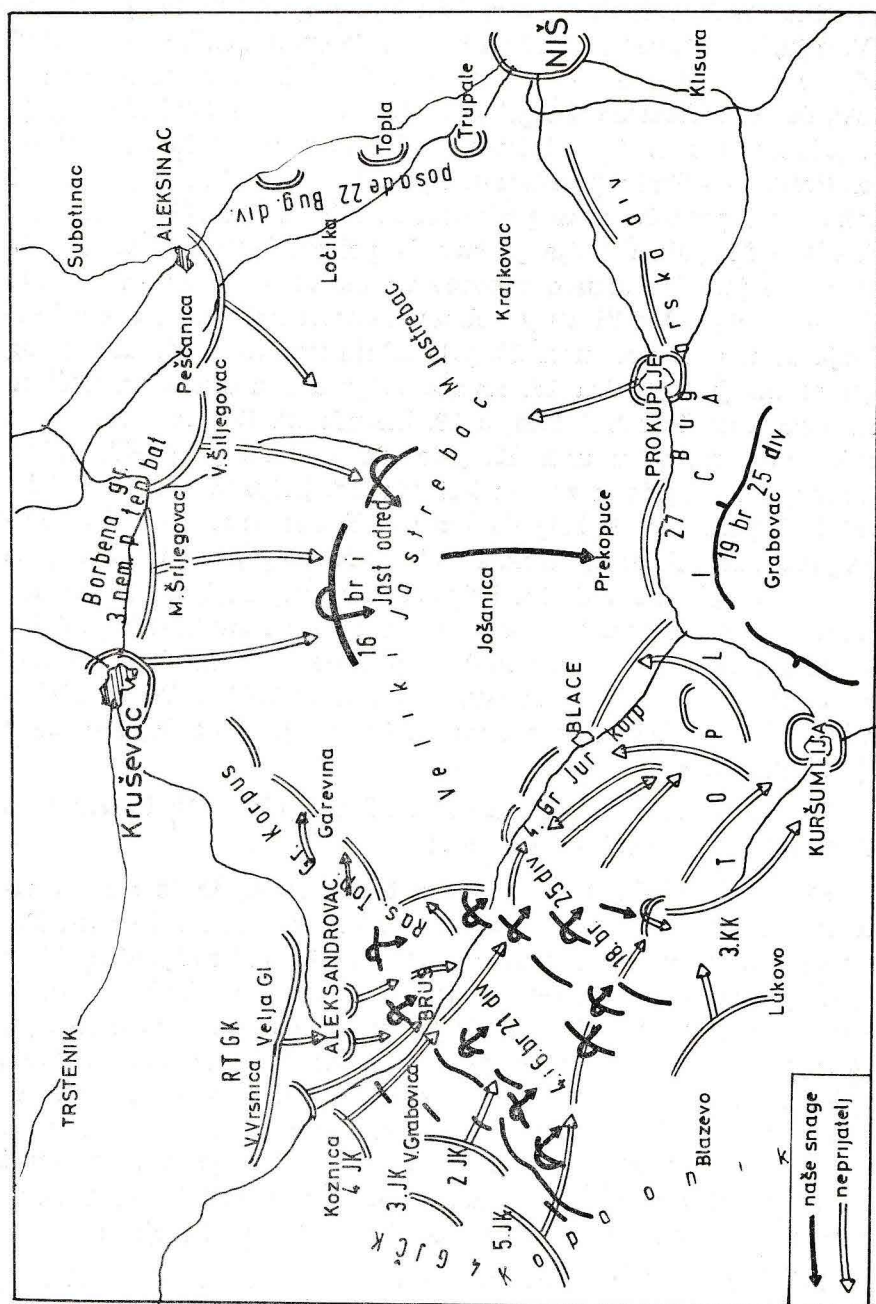
»Vrhovni štab javlja da su 2. i 5. divizija prešle Lim i da kreću pravcem Golija — Ibar, te da postoji mogućnost da su četnici jedan deo svojih snaga uputili ka 2. i 5. diviziji i da smo okupatora zbunili našim prodorom u arnautsku teritoriju«. ²³

Događaji su se tako i razvijali. U toj novoj situaciji Glavni štab NOV i PO Srbije uputio je 21. i 24. diviziju u povratni napad radi ponovnog oslobođenja Jablanice i Toplice i susreta sa Operativnom grupom divizija NOVJ koja je već izbijala na Ibar i htela da što pre ovlada grebenom Kopaonika,²⁴ a 25. divizija na južne padine Kuka-vice, odakle bi se prebacila na desnu obalu Južne Morave, u rejon Krive Feje, sa zadatkom da rastereti prostor selo Okruglica — Kuka-vica. Dvadeset četvrta divizija uspela je da okruži znatne snage neprijatelja u rejonu Belog kamena i da u sadejstvu sa Jastrebačkim NOP odredom i dva bataljona 4. srpske brigade 21. divizije razvije i delimično uništi okružene delove Bugara, Nemaca, četnika i nedićeva u Grgurevcu i Popovcu i na Belom kamenu. Jednovremeno je 21. divizija iz rejona sela Koprive gonila neprijatelja na sever, ka Čukljaniku i preko Jablanice.

Za vreme ovih protivdejstava 21. i 24. divizije, 25. divizija se, po odluci Glavnog štaba Srbije, prebacila na desnu obalu Južne Morave. U toku noći 26/27. jula ona je, premorena i sa 400 teških ranjenika, uspela da se izvuče iz dodira s neprijateljem i da odstupi u rejon sela Dragobuđe, proterujući usput manje grupe iz sastava bugarskih jedinica koje su pružale prilično slab otpor. U

²³ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 102 i 103. Radi se o teritoriji koja je do 1878. bila pod Turskom, a naseljena je pretežno Albancima.

²⁴ Zbornik, tom I, knj. 9, dok. br. 42. Na početku najveće krize u jablaničko-topličkoj operaciji, 20. jula, »Vrhovni štab kome je već bila jasna namera neprijatelja da spreči prodor Operativne grupe divizija u Srbiju, još jednom je, 20. jula (ranije je to učinio 14. jula — primedba M. P.), upozorio Štab 2. korpusa da ne angažuje 2. proletersku, 5. i 17. diviziju u borbi i naredio mu da se odmah izvrši planirani pokret, s tim da 2. proleterska divizija produži u Toplicu. Međutim, ova divizija već je vodila borbu s neprijateljem koji je nadirao prema Beranama; ona se nije mogla izvući iz borbe bez gubitka veće prostorije. Zbog toga je Štab 2. korpusa odlučio da izvrši opšti protivnapad na neprijatelja, angažujući još 5. i 17. diviziju«. (Oslobodilački rat, knj. 2, str. 258). Doduše, protivudar Operativne grupe divizija i nekih jedinica 2. korpusa doveo je do okruženja neprijatelja na prostoru Čakor—Murina—Plav, gde su mu naneti teški gubici, ali je zato Operativna grupa divizija mogla tek 28. jula otpočeti pokret iz rejona Berana (Ivangrad), osnovnim pravcem Suvi Do — Žunjevići — ogranci Rogozne — komunikacija Novi Pazar — Kosovska Mitrovica — Ibar, noću 3/4. avgusta forsirati Ibar i 6. avgusta ovladati grebenom Kopaonika.

Skica 3. Odstupno-nastupni marš i borba u susretu 25. divizije opštim pravcem Velja Glava — s. Ogošće — dolina J. Morave — Besna Kobila.

Dragobuđi je Štab divizije saznao da je neprijatelj ojačao garnizone u Vranju, Vladičinom Hanu i Grdelici, i da su komunikacije u dolini Južne Morave obezbeđene manjim posadama. Na osnovu toga i podatka da se prebaci na desnu obalu Južne Morave, Štab divizije je 27. jula naredio 18. i 19. brigadi da krenu pravcem Dragobuda — selo Roždač — Pašin govedarnik i pređu Mořavu između Priboja i Mořtanice i produže marš preko međurečja Korbevačke i Banjske reke. Već 27. jula divizija je izvršila pokret. Namera Štaba divizije da se jedinice odmah prebace na desnu obalu Južne Morave nije se mogla ostvariti zbog velike premorenosti ljudstva i zakašnjenja da u toku noći uoči 28. jula izbiju na Južnu Moravu. Zbog toga se 28. jula izjutra 18. srpska brigada zaustavila na Obliku, 16. brigada na Petrovoj čuki, a 19. brigada na Crnom vrhu. Posle kraćeg odmora, noću uoči 29. jula, 25. divizija je prešla Južnu Moravu; 18. brigada u rejonu Priboja, 16. brigada kod železničke postaje Lepenica, a 19. brigada kod sela Drenova; zatim je 25. divizija produžila pokret na istok. Dvadeset devetog jula je 16. brigada zadržana u selu Nesvrti, 18. brigada u Krivoj Feji, a 19. brigada u Novom Selu. U tom rejonu počeo je odmor i sređivanje jedinica i prijem oružja, municije i materijala koje su doturali saveznički avioni. Uhvaćena je veza sa Glavnim štabom NOV i PO za Make-doniju i Štabom 22. udarne divizije, čije su jedinice dejstvovale u rejonu Vranja.²⁵

Već u pismu Štabu 22. divizije od 29. jula u 10 časova i 15 minuta, Štab 25. divizije je izvestio:

»Vojska poslednjih dana vodila teške borbe, te je mnogo zamorena. Sa sobom nosimo i vodimo 400 ranjenika i bolesnika. Potrebno je da se vojska bar kratko vreme odmori i nahrani da bi se osposobila za akcije. Potrebna nam je obaveštajna služba da dobivamo podatke o situaciji. Takođe bi trebalo da znamo vaše namere o akcijama da bi se mogli orijentisati. Zato, drugovi, bilo bi dobro da jedan član vašeg štaba dođe kod nas da bi se o svemu dogovorili ... Imamo 10 teških na nosilima i 60 na konjima (misli se na ranjenike — primedba M. P.). Ostali mogu ići sa jedinicama kao i bolesnici. Za ishranu koristimo sledeća sela: Bogoševce, Vrbovo, Gramođa, Jelašnica, Simegovac, Dekutnica, Polom, Suvojnica«.²⁶

I dok se 25. divizija privremeno odmarala i sređivala na Besnoj Kobili, 21. i 24. udarna divizija su razvijale ofanzivna borbena dej-

²⁵ Zbornik, tom I, knj. 9, dok br. 43, 46 i 77; Arhiv VII, mikroteka NAV-N-T-311, film 192, snimak 259—262; P. Višnjić, n. č. str. 159—160.

²⁶ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 112.

stva radi ponovnog oslobođenja Jablanice i Toplice. To najbolje ilustruje naređenje Štaba 21. divizije štabovima brigada od 31. avgusta, u kome se kaže:

»Jedinice 24. divizije nastupaju za neprijateljem od Radevačke Česme ka Medveđi. Jedna brigada ove divizije prebaciće se večeras na prostoriju selo Bučumet — selo Runjkovac — selo Crni Vrh.

Glavnina četničkih snaga koje su učestvovala u ofanzivi protiv naše oslobođene teritorije povukla se sa iste i otišla u pravcu Ibra i Rudnika u Šumadiju.²⁷

U toku jula 22. udarna divizija je gotovo bez prekida dejstvovala u dolini Južne Morave, u zoni Leskovac—Kumanovo, često sadejstvujući makedonskim i kosovskim jedinicama NOVJ. Tako je napad 8. srpske brigade na bugarski bataljon u selu Biljači izvršen u sadejstvu sa Kosovskim partizanskim bataljonom. Izvršeno je i više diverzija na komunikacijama, među kojima bih pomenuo onu od 21. jula kod Bujanovca, kada je izbačen iz šina voz, a ranjeno i poginulo oko 150 vojnika i civila, zatim miniranje železničke stanice Vranjske Banje i mosta kod Korbovca.

Istovremeno je 23. divizija vodila uspešne borbe na prostoru planine Bukovika i Sokobanje protiv četnika i manjih delova bugarske 25. pešadijske divizije.²⁸

Ako sumiramo ocene i iskustva iz borbenih dejstava u ovoj operaciji, možemo reći sledeće:

Prvo, topličko-jablanička operacija koja je, u stvari, trajala od 15. juna do početka avgusta 1944. godine, sastoji se iz čitavog ciklusa napadnih i odbrambenih operacija:

— 21. divizija, sa dva nastupna i dva odstupna marša, opštim pravcem: planina Sokolovica — Kuršumlijska Banja — selo Merčez — Požar (trig. 1163) — Jankova klisura — Brus, izvela je, u stvari, dve napadne i dve odbrambene operacije; pri tome joj je neposredno sadejstvovala 16. srpska brigada 25. divizije;

— borbena dejstva 22. a naročito 23. divizije u julu i avgustu, po ukupnom bilansu imaju karakter samostalne napadne operacije;

— odbrana slobodne jablaničko-topličke teritorije koju su organizovale 25. i 24. divizija ima karakter odbrambene operacije, kao i zadržavajuća odbrana 21. 24. i 25. divizije na osnovnom pravcu Radan planina — Medveđa — Gnjilane;

— ofanzivna borbena dejstva 21. i 24. divizije, sračunata na povratak privremeno izgubljene jablaničko-topličke teritorije i su-

²⁷ Zbornik, tom I, knj. 9, str. 115.

²⁸ Oslobođilački rat, knj. 2, str. 257.

sret sa Operativnom grupom divizija NOVJ u Župi, imaju karakter samostalne napadne operacije.

Prema tome, strategijska jablaničko-toplička operacija sastojala se iz pet napadnih i četiri odbrambene, čiji su nosioci bile samostalne divizije ili grupe divizija, u sadejstvu sa teritorijalnim partizanskim jedinicama (Jablaničkog i Kruševačkog područja, Jastrebački, Vranjski, Ozrenski NOP odred i drugi). I u ovoj operaciji se potvrdilo iskustvo da se divizija često pojavljuje u ulozi izvođača operacije, pogotovu kada se ne nalazi u formacijskom sastavu korpusa, grupe divizija ili armije kao operativno-strategijskih formacija, u takvom ratu kakav je bio naš oslobodilački.

Drugo, topličko-jablanička operacija, iako je, uzev u celini, bila odbrambena, karakteriše se i mnogim ofanzivnim dejstvima. Glavni štab NOV i PO Srbije ispoljio je visok stepen umešnosti u rukovođenju, pogotovu kada se ima u vidu da je operacija tekla pri veoma nepovoljnom odnosu snaga koje su neposredno učestvovalе u borbi (u živoj sili 60.000 do 70.000: 15.000 u korist neprijatelja, dok je u tehnici odnos bio još nepovoljniji).

Treće, rukovođenje operacijom je bilo takvo da je obezbeđivalo visok stepen posrednog operativnog sadejstva između snaga Glavnog štaba NOV i PO Srbije na južnosrbijanskom vojištu, s jedne, i Operativne grupe divizija NOVJ, s druge strane. To je ostvarivano manevrom i bojevima 21. udarne divizije na osnovnom pravcu Sokolovica — Kuršumlijska Banja — selo Merćez — Javorak — Brus, krajem juna i početkom jula i ponovo između 15. i 20. jula. Time je 21. divizija ugrožavala bok i pozadinu najjačoj neprijateljskoj grupaciji koja se nalazila u zahvatu komunikacije Aleksandrovac—Brus—Blace—Beloljin. Istovremeno, ona je težila da se dohvati grebena Kopaonika i time ostvari neposredno operativno sadejstvo sa Operativnom grupom divizija, pošto ova forsira Ibar.

Četvrto, ne bi se moglo reći da Glavni štab NOV i PO Srbije nije ispoljio i neke slabosti u organizovanju i rukovođenju topličko-jablaničkom operacijom. Mislimo na dve osnovne:

a) Naređenje 25. divizije od 18. jula kojim je ona praktično »pocepana« na dve taktičke grupe: jedna (16. i 18. srpska brigada) kojoj je naređeno da maršuje ka Kopaoniku (selo Sagonjevo), što nije bilo adekvatno situaciji u kojoj se nalazila 21. divizija, i druga (17. i 19. srpska brigada) koja je preuzela odbranu dotadanje odbrambene zone divizije. Naime, 21. divizija se već nalazila u povlačenju sa Kopaonika, prema rejonu Kuršumlije.

b) Zahtev 21. divizije od 21. jula da brani zonu Bačije—Sokolovica—Prevoj, da istovremeno bude spremna da se prebaci na prostor gornjeg toka Police radi ugrožavanja, razdvajanja i sprečavanja četničkih snaga u pripremanju novih ofanzivnih akcija, i da manevruje na širem prostoru istočne padine Kopaonika — gornji tok Toplice — Javorac. Taj zahtev nije bio adekvatan ni trenutnom, ni bližem perspektivnom razvoju situacije.

U navedenim propustima leži jedan od uzroka brzog napuštanja slobodne jablaničko-topličke teritorije i nedovoljno efikasnog izvođenja zadržavajuće odbrane grupe divizija (21, 24. i 25) na osnovnom pravcu Kuršumlja—Medveđa—Gnjilane.

Polazeći od takve analize i rezultata cele topličko-jablaničke operacije, mogli bismo izvući i sledeća iskustva:

1. Odbrana 25. divizije od formiranja do 18. jula (dakle, gotovo mesec dana) u zoni Prokuplje—Kuršumlja—Rogačka planina može se smatrati uspešnom. Organizovana je u širokoj zoni (30 × 20 km). Široka podrška stanovništva u toj oblasti, teritorijalne partizanske jedinice (komanda mesta iz Rožaja sa svojom četom i nekoliko seoskih partizanskih straža), ojačanja divizije (17. srpska brigada i Jastrebački NOP odred), pretežno brdskoplaninsko zemljište, relativno jaka divizijska rezerva u Torljanu (dva bataljona iz 19. brigade) — sve su to faktori koji su doprineli uspešnoj odbrani 25. divizije kojom je ona u ovom periodu vezivala za sebe glavninu bugarske 27. pešadijske divizije i 5.000 — 6.000 četnika. Istovremeno, brojno stanje 25. divizije kretalo se u tom periodu oko 1.500 — 2.000 ljudi.

2. Napad 25. divizije preko Toplice, noću uoči 17. jula ka Barbatovcu, radi sadejstva 21. udarnoj diviziji, ne može se smatrati suštinski uspešnim iz sledećih razloga: organizovan je na brzu ruku i nije bio dovoljno pripremljen; primenjen je frontalni napad pri nepovoljnom odnosu snaga i u živoj sili i u tehnici; 16. i 18. brigada, koje su sačinjavale prvi borbeni ešelon, napadale su svaka na po dva pravca i sa po jednim bataljonom u odbrani, radi obezbeđivanja od neprijateljske intervencije od Prokuplja, odnosno Kuršumlje. Istovremeno, 17. brigada je produžavala odbranu, a 19. brigada je zadržana u divizijskoj rezervi.

Prema tome, odsustvo nadmoćnosti, frontalni napad i nedovoljna priprema, bili su osnovni uzrok nedovoljnog uspeha.

Naravno, ne možemo da ne zapazimo i neka pozitivna iskustva iz ovog napada 25. divizije. Pre svega, specifični su zadaci koje su dobili pojedini elementi njenog borbenog poretka. Tako, na primer,

17. brigada je vezivala četničke snage u rejonu Kuršumljije demonstrativnim napadom i bila u gotovosti za prelazak u napad u slučaju uspeha glavnih snaga divizije. Dva bataljona Jastrebačkog NOP odreda upotrebljena su u okviru borbenog poretka divizije za dalju odbranu slobodne teritorije, sreska komanda mesta organizovala je diverzantske akcije na komunikaciji Prokuplje—Beloljin, a barbatovačka komanda mesta se spremala za povratak na svoju matičnu teritoriju i obezbeđivala putovođe jedinicama.

Očevidno, i ovo iskustvo potvrđuje da će odbrambeni i napadni broj divizije u opštenarodnom odbrambenom ratu imati veoma bogat i raznovrstan karakter. Pored ostalog, i zato što će se u divizijski boj uklopiti i raznovrsna dejstva partizanskih, teritorijalnih, diverzantskih i jedinica civilnog sektora narodne odbrane koje će se redovno nalaziti u napadnoj, odnosno odbrambenoj zoni divizije.

3. Zadržavajuća odbrana divizije na pravcu Kuršumljija—Sokolovića vis—Medveđa—Okruglica ne bi se mogla smatrati sasvim uspešnom. Izuzetak čini žestok otpor 19. srpske brigade bugarskom puku (ojačanom konjicom i podržanom snažnom artiljerijsko-minobacačkom i avijacijskom vatrom) na pravcima Vidojevički kamen — Rogačka planina i Beli kamen — Radan planina.

4. Nastupni marš 25. divizije opštim pravcem selo Okruglica — Goč — Besna kobilica i forsiranje Južne Morave na odseku selo Moštani — Vladičin Han bio je, u celini uzev, uspešan, pogotovu kada se ima u vidu da je Grdeličku klisuru obezbeđivao 65. puk bugarske 22. pešadijske divizije (bez jednog bataljona) koji je za to organizovao niz uporišta na međusobnom odstojanju od 1 do 3 km. A ta uporišta su se sastojala iz karaula i 1—3 betonska bunkera. U svakoj karauli se nalazila posada od 10 do 15 vojnika. Međutim, može se zameriti Štabu 25. divizije da je precenio marševsku sposobnost svojih jedinica i zato se i dogodilo da su prešle Južnu Moravu sledeće noći a ne prethodne, kako je bilo predviđeno.